

Šetření migračního potenciálu: výzkumná metoda zrozená ze strachu. Rozhovor s prof. Endre Sikem, profesorem Univerzity ELTE a výzkumníkem TARKI Institutu sociálního výzkumu¹

Tereza Rejšková

Abstrakt:

V tomto rozhovoru se profesor Sik zamýšlí nad šetřeními migračního potenciálu, výzkumnými metodami i sérií těchto šetření, která byla provedena v období mezi pádem komunistických režimů ve střední a východní Evropě a vstupem těchto zemí do EU. Profesor Sik je přesvědčen, že vlna těchto šetření byla vyvolána obavami v zemích západních.

Co přesně jsou šetření migračního potenciálu?

Šetření migračního potenciálu je standardní sociologickou technikou, která používá reprezentativní vzorek populace a pokládá jednoduchou otázku: „Chcete migrovat nebo ne?“ Spočítá se podíl potenciálních migrantů (těch, kteří odpověděli „ano“) a je to.

Byl jsem zapojen do mnoha takových šetření jako výzkumník. První šetření, na kterém jsem pracoval, bylo v Rumunsku v roce 1991. Claire Wallace a Heinz Fassmann – oba významné osobnosti evropské sociologie – později realizovali několik komparativních šetření migračního potenciálu, v kterých tuto techniku zdokonalili. Rozlišovali mezi otázkami typu: „Přemýšlel(a) jste někdy o migraci?“, „Máte v úmyslu migrovat?“, „Učinil(a) jste kroky vedoucí k Vaší migraci?“ Zvažovali opravdovost takového rozhodnutí. Příště, když jsem prováděl takové šetření, využil jsem jejich techniku a ještě ji více rozvinul. Ptal jsem se například: „Kdy chcete migrovat?“ Jednou z možností odpovědi bylo „Nevím“, což samozřejmě znamenalo, že respondenti svou migraci neplánují.

¹ TARKI Social Research Institute

Později jsem ještě zpřesnil způsob výběru vzorku. Zjistil jsem, že existují určité segmenty společnosti, které mají nulový migrační potenciál – lidé staří, nevzdělaní, žijící v malých obcích, a které jsou přesto v reprezentativním vzorku zastoupeny. Tak jsem vymyslel úplně novou metodu výběru vzorku, která člení relevantní populaci. To znamená, že jsem použil původní techniky šetření migračního potenciálu, ale identifikoval jsem segmenty společnosti s nulovým migračním potenciálem a vyřadil je. Toto řešení zvýšilo reliabilitu predikce.

V roce 2002 bylo uskutečněno největší komparativní šetření migračního potenciálu Evropskou nadací pro zlepšení životních a pracovních podmínek z Dublinu². Šetření zahrnovalo všechny kandidátské země EU a používalo velmi vyspělou techniku. Ale přesto si myslím, že navzdory všem zdokonalením se jedná o vratké a omezené šetření, protože v sociologii není možné předpovídat lidské chování.

Jaká jsou hlavní omezení tohoto druhu šetření?

Omezení tohoto druhu šetření jsou relevantní pouze, pokud data z šetření interpretujeme jako predikci. Jako sociologické šetření samo o sobě není horší než jakýkoli jiný sociologický průzkum, např. šetření xenofobie, postojů k cizincům ad. Můžu analyzovat například šetření migračního potenciálu, abych pochopil, jaká část společnosti bude pravděpodobně migrovat, ale schopnost predikce tohoto šetření je velmi malá.

Jsou tato šetření prováděna ve specifických oblastech a specifickém čase?

Je pro mě velmi překvapující, že tato šetření nenajdeme na celém světě, nevím proč, ale nenašel jsem žádné ne-evropské šetření migračního potenciálu s jedinou komerční výjimkou (současný průzkum veřejného mínění společnosti Gallup). A pokud se nemýlím, evropské průzkumy jsou úzce spjaté s pádem komunismu. To byla výjimečná a neočekávaná situace, která vedla ke vzniku velkého strachu v západních zemích. A byl to tento strach, který podnítl komparativní šetření migračního potenciálu v kandidátských zemích EU a zemích bývalého Sovětského svazu.

Jakým způsobem jste identifikoval strach jako motivaci pro tyto průzkumy?

Vytvořil jsem mapu zemí, v nichž byla tato šetření prováděna, a zemí, které průzkumy zadávaly. Taková mapa je vlastně empirickým důkazem. Západ průzkumy vždycky financoval a na Východě se vždy prováděl terénní výzkum, a to hlavně v prvních letech po pádu komunismu a před vstupem do EU. Média a projevy politiků také poukazují na strach jako hlavní motivační faktor pro tato šetření. Ale netestoval jsem to s ohledem na analýzu mediální a politické rétoriky. Někdo by to měl udělat.

² European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions in Dublin

Nemohou podle Vás být série podobných šetření pouhou módou ve výzkumu?

To by nevysvětlovalo první takový (a velmi nákladný) výzkum. Možná by to vysvětlovalo, proč se výzkumy opakují, ale nevysvětlovalo by to série těchto šetření, a proč je do nich investováno tolik peněz. Podobný systém včasného varování předtím neexistoval a tato šetření se dříve v západních zemích neprováděla. Divil bych se například, kdyby existovala šetření migračního potenciálu před vstupem Řecka, Španělska a Portugalska do EU. To by byl jiný zajímavý důkaz pro mou hypotézu.

Zapomněli tvůrci politik při zadávání těchto šetření, že migrace reaguje také na poptávku a závisí na jejich ekonomických potřebách?

Nemyslím si, že by zapomněli. Předpokládám, že věřili, že mají dostatek znalostí o své vlastní poptávce. Informace, která jim chyběla, byla informace o nabídce – a to je příležitost pro šetření migračního potenciálu.

Jak byly využívány výsledky těchto šetření? Ukázaly interpretace výsledků těchto šetření, že obavy západních společností byly odůvodněné?

Tato šetření mohla sloužit tvůrcům politik, kteří se zajímali o rozsáhlé průzkumy migračního potenciálu, v mnoha směrech. Výsledky jsou oficiální dokumenty, které mohou sloužit k analýze ekonomům, tvůrcům politik, odborovým předákům a dalším a mohou být využity k obhajobě omezení přístupu na pracovní trh. Je to dané tím, že šetření obvykle přeceňují reálné počty migrantů, protože je velmi jednoduché říct v rozhovoru: „Ano, rád bych migroval.“ A média také využívají těchto výsledků, protože se okamžitě chopí tohoto druhu informace: Miliony lidí stojí na druhé straně hranice, aby ji překročily okamžitě, jakmile to bude možné.

S ohledem na rozšiřování Evropské unie předpokládáte posun těchto šetření směrem na východ...

Ano, to je další empirický důkaz mé hypotézy o strachu. Případ Maďarska je jasným důkazem, že výzkum migračního potenciálu je poháněn strachem. V Maďarsku byla provedena šetření migračního potenciálu před vstupem do EU. Po jeho vstupu do EU už neexistoval strach ze strany Maďarska, protože to bylo pod kontrolou díky omezením přístupu na pracovní trh, takže žádný další výzkum migračního potenciálu nebyl Západem financován. Naopak, když se maďarská vláda začala obávat vstupu Rumunska do EU, zadala šetření migračního potenciálu v Rumunsku.

Řekl jste, že se šetření konala v kontextu pádu Sovětského bloku a rozšíření EU, které následovalo. Nyní je Evropská unie „rozšířená“, co můžeme očekávat dále?

Momentálně neexistuje plán pro připojení několika zemí najednou, takže neexistuje důvod pro rozsáhlá komparativní šetření migračního potenciálu. Ale tento druh

výzkumu úplně nezanikne. Máme tu šetření migračního potenciálu v Srbsku a Chorvatsku. Jsou to sice jen jednotlivé případy, ale logika zůstává stejná. Šetření jsou financována ze Západu a terénní práce probíhá na Východě. Turecko je speciální případ, domnívám se, že EU nebere jeho přistoupení vážně. A myslím si, že žádná ze zemí Společenství nezávislých států do EU nevstoupí. Ale pokud požádají o členství v Unii, pak předpokládám, že se okamžitě stanou cílem pro šetření migračního potenciálu.

Nelze se domnívat, že veškerý výzkum z oblasti migrace je financován státními orgány z důvodu strachu?

To je do určité míry pravda o veškerém výzkumu v sociálních vědách. Sociologie vznikla kvůli tomu, aby pomáhala řešit sociální problémy, takže strach coby hnací síla není překvapením. Ale překvapující je, že ze dne na den vznikla zcela nová výzkumná metoda, a za druhé, že byla zaměřená na výjimečný případ kolapsu Sovětského svazu a odstranění železné opony. To podnítilo tuto speciální a úzce profilovanou formu výzkumu.

Jak byste ohodnotil současný stav migračního výzkumu obecně?

Za prvé, existují rozličné formy migrace, zásadní je rozlišení mezi uprchlíky a migranty. Výzkum orientovaný na uprchlíky se zcela správně zaměřuje na otázky lidských práv a aspekty sociální práce. Dobrovolní migranti vyžadují sofistikovanější výzkum, protože jsou různorodější – pocházejí z různých zemí a sociálních skupin, mají různé důvody k migraci. IMISCOE³, institut financovaný Evropskou unií, zaměřený na rozvoj výzkumu o migraci, zde hraje důležitou roli a já věřím, že zřízení takového institutu je dobrou investicí. Provádějí dobrý výzkum, organizují konference a soutěž dizertačních prací a významně přispívají k rozvoji výzkumu o migraci v Evropě. Myslím si tedy, že migrační výzkum v Evropě je dobře vedený, ale existují velké rozdíly mezi zeměmi.

Jak vidíte vztah mezi kvantitativními a kvalitativními metodami ve výzkumu migrace?

Obávám se, že výzkum migrace bude trazit v kvantitativní oblasti. Kvalitativní výzkum se stává dominantním – budeme mít pěkné příběhy, zajímavé články a knihy, ale kvantitativní výzkum bude ubývat. Výzkumníci budou stále méně schopni ho provádět a kromě toho budoucnost nevypadá příliš slibně z hlediska financování, nejen z důvodu všeobecné ekonomické krize, ale také z důvodu vzrůstající váhavosti nad hodnotou vědy obecně a sociální vědy obzvláště. To snižuje šance na kvalitní kvantitativní výzkum velkého rozsahu, nejen o migraci. Ale nehaním kvalitativní

³ Více na www.imiscoe.org.

metody – skutečným řešením by bylo více inovativních metod, mj. nezúčastněné pozorování a experimenty.

O autorce

Autorka vystudovala sociologii a anglistiku na Univerzitě Karlově a University of Kent. V současnosti působí jako redaktorka migraceonline.cz.